

ROJO
FUERA
14

La irracionalitat de l'odi ideològic

L'odi ideològic és el que es dirigeix contra un grup, com ara els estrangers, i es basa en prejudicis i estereotips. No s'explica per motius racionals, sinó pel caràcter, l'entorn i les pròpies frustracions de l'individu que odia.

Per **Íngrid Vendrell Ferran**

L'odi es un sentiment de llarga duració que sorgeix a partir d'un procés de sedimentació en el qual han participat altres estats afectius negatius. En l'odi, l'objecte odiat és presentat com a malèvol i, com a tal, mereixedor d'ésser aniquilat. En les publicacions actuals s'acostuma a tractar l'odi com un fenomen afectiu relativament homogeni. Si bé aquestes aproximacions al tema de l'odi són en si valuoses, la majoria ignoren el fet que aquest sentiment pot presentar-se amb diferents configuracions. En efecte, ja intuïtivament pot constatar-se una diferència entre l'odi que una víctima de violència masclista sent envers el seu agressor, l'odi que un envejós sent envers algú que està socialment més ben posicionat que ell, l'odi que ciutadans d'un estat de dret senten envers les formes

de totalitarisme, i l'odi que un xenòfob sent envers estrangers d'un país concret. En aquest article em centraré en aquest últim cas, en el qual un individu odia un grup o una categoria social basant-se en ideologies, prejudicis i estereotips. Per referir-me a aquest tipus d'odi empraré l'expressió odi ideològic. Començaré l'article ubicant aquest tipus d'odi dins d'una tipologia més general de formes d'odi i després em centraré exclusivament en l'anàlisi de l'estructura de l'odi ideològic i mostraré la seva irracionalitat.

Les formes d'odi

Tot i que en la literatura actual alguns autors (Murphy, 2016; Schmid, 2020; Salice 2020) treballen amb la idea

«L'odi ideològic té en general un origen grupal.»

que hi ha diferents tipus d'odi i d'altres pressuposen una distinció entre l'odi envers les persones i l'odi envers els grups (Szanto, 2020), rarament la filosofia s'ha preocupat d'elaborar-ne una tipologia.¹ Una excepció a aquesta tendència general és l'aportació presentada per Hampton (1988). Segons aquesta autora, hi ha tres formes d'odi: l'odi simple, que consisteix en una forta aversió; l'odi moral, que té els seus orígens en la indignació moral, i l'odi maliciós, que s'assembla al fenomen usualment descrit des de Nietzsche i Scheler com a «ressentiment» i que inclou la malícia envers l'altre. Com les descripcions de cada tipus posen de manifest, la tipologia de Hampton, més que ésser una tipologia de les formes d'odi, és una tipologia dels sentiments d'aversió. De fet, l'odi simple pot interpretar-se com una aversió intensa i l'odi maliciós es comprèn millor en termes de ressentiment, de manera que només l'odi moral és odi en sentit estricte.

En aquest article treballaré amb una tipologia de les formes d'odi obtinguda a partir de dues variables: la reemplaçabilitat/irreemplaçabilitat de l'objecte odiat i la determinabilitat/indeterminabilitat del focus temàtic, que fa que el subjecte vegi l'odiat com a malèvol (Vendrell Ferran, 2021). Considerem la primera variable. Quan l'objecte és reemplaçable, l'odi es dirigeix cap a membres de grups i categories socials. Cadascun dels membres del grup és odiat pel fet de pertànyer a aquest grup, de manera que els membres són reemplaçables entre si. El que odia tots els violadors o tots els estrangers, odia grups els membres dels quals són fàcilment intercanviables. Per altra banda, quan l'objecte és irreemplaçable, l'odi es dirigeix cap a un individu específic. Quan la víctima d'un atac de violència masclista afirma que odia el seu agressor o quan Salieri afirma que odia Mozart, l'objecte d'aquest sentiment és irreemplaçable.

La segona variable és el focus temàtic. Quan el focus és determinable, l'atribució de maldat a l'objecte odiat té una base real. L'objecte odiat és malvat perquè s'identifica amb una causa o una pràctica que considerem malvada. El focus temàtic és indeterminable quan la connexió entre l'objecte odiat i la propietat d'ésser malvat no pot

establir-se amb claredat. En aquests casos l'atribució de maldat no té un fonament real.

La combinació de les dues variables ens dona la tipologia següent de les formes d'odi, que anomeno odi normatiu (objecte reemplaçable i focus determinable), odi ideològic (objecte reemplaçable i focus indeterminable), odi retributiu (objecte irreemplaçable i focus determinable) i odi maliciós (objecte irreemplaçable i focus indeterminable). Aquestes formes d'odi funcionen com a tipus ideals i, com a tals, no les experimentem necessàriament en forma pura. Tanmateix, la tipologia és útil per comprendre les diferents configuracions amb què pot presentar-se l'odi.

L'odi ideològic i la seva irracionalitat

Un cop establerta la tipologia de les formes, passo a centrar-me en l'odi ideològic. Concretament, m'interessa analitzar el procés de sedimentació que ha dut aquest tipus d'odi a tenir un objecte reemplaçable i un focus temàtic indeterminable. La meua meta és, com ja he dit, mostrar la seva irracionalitat. Per comprendre l'estructura d'aquest odi treballaré amb un dels seus casos més paradigmàtics: la xenofòbia. Ara bé, els resultats obtinguts són generalitzables a tots els altres exemples d'odi ideològic (per exemple, la misogínia).

L'objecte de la xenofòbia és un grup o una categoria social (els estrangers en general o els estrangers d'un determinat indret). Atès que s'odia tot el grup, cada element del grup és reemplaçable per un altre element pertanyent al mateix grup. Per tant, si un xenòfob es troba amb l'immigrant *a*, que pertany al grup *X*, sentirà odi envers ell de la mateixa manera que si es troba amb l'immigrant *b*, que pertany al mateix grup *X*, també sentirà odi envers ell. El xenòfob sent odi envers *a* i *b* com a membres del grup *X*, sense importar-li les propietats individuals i particulars de cada element.

El focus temàtic de l'odi ideològic és indeterminable. Les raons que el xenòfob atén per explicar per què l'objecte

«Un aspecte important de la naturalesa de l'odi és la tendència a adoptar prejudicis i a pensar en categories simples.»

odiat és malèvol, no són clares. El xenòfob afirma que els estrangers d'un determinat país són malvats, però no pot justificar la connexió entre els estrangers que ell odia i la propietat d'ésser malvat que ell els atribueix. Per què les raons que el xenòfob proporciona per justificar el seu odi no són clares? Per respondre aquesta pregunta és necessari fer un cop d'ull a l'etologia.

L'odi que el xenòfob sent vers els estrangers s'ha pogut originar de dues maneres. La primera i principal font d'odi ideològic és l'entorn: l'odi ideològic té en general un origen grupal. El xenòfob usualment s'ha criat en un grup en el qual s'odia els estrangers o es fomenten ideologies d'odi vers estrangers que acostumen a alimentar-se de prejudicis i estereotips. En concret, el xenòfob s'ha socialitzat en un entorn que presenta els estrangers com a dolents (com a delinqüents, violadors, maltractadors, inadaptats, paràsits socials, etc.). En la seva investigació sobre l'etiologia de l'odi, Sartre (1976) observa que el jueu és presentat com l'estranger, l'intrús i el no-assimilat i que l'antisemita adopta de manera acrítica aquestes categories de la seva tradició. En psicologia, Allport (1954) indica que un aspecte important de la naturalesa de l'odi consisteix en la tendència a adoptar prejudicis i a pensar en categories simples. Més recentment, també Sternberg i Sternberg (2008) mostren que les «històries d'odi» proporcionen estereotips que presenten l'objecte odiat com un corrupte, un impur, un controlador, un infiltrat, un destructor, etc. Cada un d'aquests estereotips proporciona al subjecte que odia un motiu per odiar.

Aquest odi no està motivat per un fet real, sinó que està condicionat per l'entorn en el qual el xenòfob s'ha socialitzat i que depèn del seu caràcter. En aquest punt, m'agradaria introduir una distinció elaborada per Fromm (1947) i adoptada posteriorment per Allport (1954) entre

l'odi «racional», que sorgeix quan els drets naturals del subjecte són atacats, i aquell «condicionat pel caràcter», que és producte de les pròpies frustracions i no té una base real. Aquest últim tipus d'odi no sorgeix com a reacció a un dany que s'ha causat al xenòfob, sinó que busca un objecte sobre el qual pugui projectar els propis fracassos. Per tant, en aquests casos l'odi ideològic no és racional, sinó que sorgeix per motius condicionats pel caràcter d'aquell que odia. De fet, s'origina perquè el xenòfob ha adoptat acríticament les ideologies, els prejudicis i els estereotips negatius envers els estrangers predominants en el grup en el qual s'ha socialitzat. En aquest sentit, el xenòfob és irracional perquè no ha reflexionat sobre les idees que regulen les seves interaccions socials amb éssers humans provinents d'un altre país.

La segona font d'odi ideològic és de caire diferent. Encara que és menys habitual, l'odi del xenòfob pot originar-se a partir d'una experiència negativa concreta amb una persona d'origen estranger. En aquest cas, el xenòfob ha començat a sentir un odi retributiu envers una persona que li ha causat un dany; i això després s'ha anat estenent al grup o la categoria social al qual la persona odiada pertany. En aquest cas, arran d'una experiència concreta i mobilitzat per la tendència generalitzadora inherent a l'odi, el xenòfob generalitza el seu odi a tots els estrangers i exclama no que només un exemplar particular pertanyent a aquest grup és malèvol, sinó que tots els membres del grup són dolents.

Aquest cas és diferent de l'anterior perquè l'odi ideològic té una motivació real (una interacció puntual negativa amb una persona d'origen estranger). Ara bé, malgrat que sigui racional atribuir la propietat de malèvol a un membre d'un grup, la generalització d'aquesta propietat a tots els membres del grup és irracional. De la premissa *a* és malèvol no es pot deduir que tots els membres del grup al qual *a* pertany tenen aquesta mateixa propietat. Per tant, també en aquest cas estem davant d'una persona que no sotmet a escrutini els seus propis judicis i que no es mou per principis racionals.

Imatge de fons: pintades al mur del Centre Assessor de la Dona Barakaldo Argitan, que va denunciar l'acte vandàlic i va demanar que fos considerat un delicte d'odi.

«L'odi ideològic sempre inclou un moment d'irracionalitat.»

Per acabar, podem dir que, tal com ha quedat il·lustrat amb el cas del xenòfob, l'odi ideològic sempre inclou un moment d'irracionalitat. Concretament, el que odia ideològicament o bé adopta acríticament prejudicis del seu entorn o bé fa generalitzacions a partir d'un cas singular sense sotmetre els seus judicis a escrutini. Sigui quin sigui el cas, el subjecte de l'odi ideològic s'aferra a la idea que els membres d'un grup determinat són malèvols sense tenir prou indicis per justificar aquesta afirmació. ●

Nota

1. En canvi, en la psicologia sí que s'han desenvolupat diferents tipologies. Cf., per exemple, Halperin (2008), Sternberg (2005) i Sternberg i Sternberg (2008).

Bibliografia

- Allport, Gordon W. 1954. *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Perseus Books.
- Fromm, Erich. 1947. *Man for himself. An inquiry into the psychology of ethics*. Nova York: Holt.
- Halperin, Eran. 2008. «Group-based hatred in intractable conflict in Israel». *Journal of Conflict Resolution*, 52(5), pp. 713-736.
- Hampton, Jean. 1988. «Forgiveness, resentment and hatred». Dins: *Forgiveness and mercy*, eds. Jean Hampton i Jeffrie Murphy. Cambridge: Cambridge University Press.
- Murphy, Jeffrie G. 2016. «A word on behalf of good haters». *The Hedgehog Review*, 18(2), pp. 90-98.
- Salice, Alessandro. 2020. «I hate you. On hatred and its paradigmatic forms». *Phenomenology and the Cognitive Sciences*.
- Sartre, Jean-Paul. 1976. *Anti-semitism and Jew: An exploration of the etiology of hate*. Nova York: Schocken Books.
- Schmid, Hans-Bernhard. 2020. «Hate of evil». *The Routledge handbook of phenomenology of emotions*, eds. Thomas Szanto i Hilge Landweer. Londres: Routledge.
- Sternberg, Robert J. 2005. «Understanding and combating hate». Dins: *The psychology of hate*, ed. Sternberg, Robert J. Washington, DC: American Psychological Association.
- Sternberg, Robert J. i Sternberg, Karin. 2008. *The nature of hate*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Szanto, Thomas. 2020. «In hate we trust: The collectivization and habitualization of hatred». *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 19(3), pp. 453-480.
- Vendrell Ferran, Ingrid. 2021. «Hate: Toward a four-types model». *Review of Psychology and Philosophy* (<https://doi.org/10.1007/s13164-021-00568-z>).